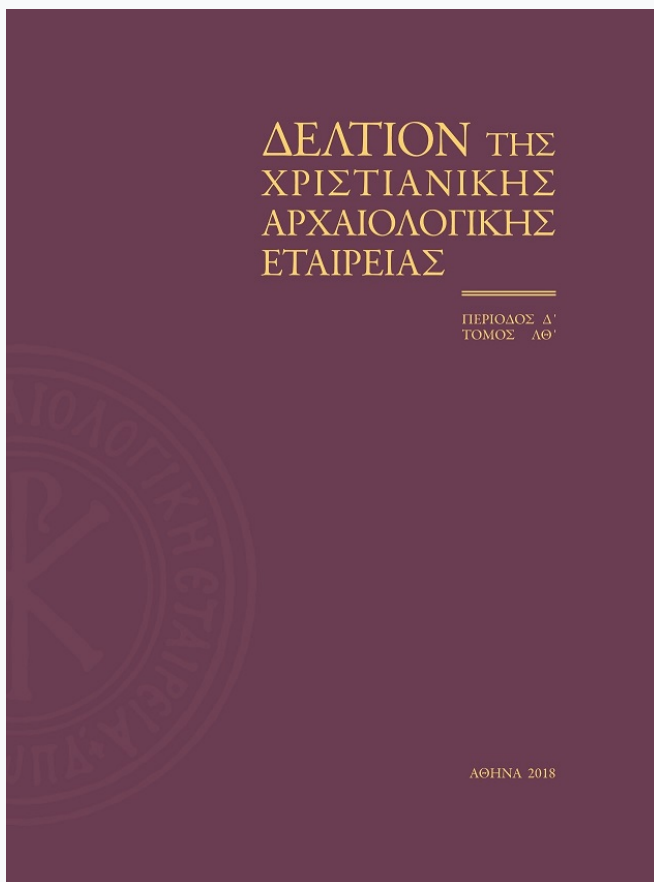

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 39 (2018)

Δελτίον ΧΑΕ 39 (2018), Περίοδος Δ'. Αφιέρωμα στη μνήμη Χαράλαμπου Μπούρα

**Tassos Papacostas and Maria Parani (eds),
Discipuli dona ferentes. Glimpses of Byzantium in
Honour of Marlia Mundell Mango**

*Σοφία ΚΑΛΟΠΙΣΗ-ΒΕΡΤΗ (Sophia KALOPISSI-
VERTI), Μαρία ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ-ΚΕΣΙΣΟΓΛΟΥ (Maria
PANAYIOTIDI-KESISOGLOU)*

doi: [10.12681/dchae.18582](https://doi.org/10.12681/dchae.18582)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΑΛΟΠΙΣΗ-ΒΕΡΤΗ (Sophia KALOPISSI-VERTI) Σ., & ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ-ΚΕΣΙΣΟΓΛΟΥ (Maria PANAYIOTIDI-KESISOGLOU) Μ. (2018). Tassos Papacostas and Maria Parani (eds), Discipuli dona ferentes. Glimpses of Byzantium in Honour of Marlia Mundell Mango. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 39, 461–464. <https://doi.org/10.12681/dchae.18582>

Tassos Papacostas and Maria Parani (eds), *Discipuli dona ferentes. Glimpses of Byzantium in Honour of Marlia Mundell Mango* (Βυζάντιος. Studies in Byzantine History and Civilization 11), Brepols Publishers, Turnhout, Belgium 2017. XXX+486 σελ., 111 ασπρόμαυρες εικ., 5 ασπρόμαυροι πίν. 15,6×23,4 εκ. ISBN: 978-2-503-57585-8, E-ISBN: 978-2-503-57586-5

Ο ΤΟΜΟΣ ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ στη Marlia (Maria Cordelia) Mundell Mango, σήμερα Ομότιμη Ερευνήτρια (emeritus research fellow) στο Saint John's College του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, και περιλαμβάνει 12 μελέτες μαθητών της. Την πρωτοβουλία και την επιστημονική επιμέλεια του τόμου είχαν ο Τάσος Παπακώστας, που διδάσκει Βυζαντινό Υλικό Πολιτισμό στο Τμήμα Κλασικών Σπουδών του King's College στο Λονδίνο (lecturer) και η Μαρία Παράνη, αναπληρώτρια καθηγήτρια Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Τέχνης και Αρχαιολογίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου.

Στην εισαγωγή των δύο επιμελητών παρατίθενται καταρχάς σύντομα βιογραφικά στοιχεία της τιμωμένης με αναφορές στην επιστημονική της αλλά και στη διδακτική της προσφορά. Είναι φανερό η συγκίνηση των μαθητών της Marlia Mango που ως καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης ενέπνευσε και καθοδήγησε πολλούς νέους ερευνητές από όλο τον κόσμο και τους μετέδωσε τον ενθουσιασμό της για τη μελέτη του βυζαντινού υλικού πολιτισμού. Οι επιμελητές συνεχίζουν την εισαγωγή με σύντομη περιγραφή των συμβολών του τόμου. Ακολουθεί ο κατάλογος των δημοσιευμάτων της Marlia Mundell Mango.

Οι 12 συμβολές διαρθρώνονται σε τρεις ενότητες. Η πρώτη ενότητα επιγράφεται *Of People, Animals, Goods And The Networks That Linked Them* και περιλαμβάνει πέντε άρθρα για τη βυζαντινή οικονομία, τη ναυτιλία, τα οδικά δίκτυα, την παραγωγή και το εμπόριο, καλύπτοντας κυρίως την ύστερη αρχαιότητα και τη μέση βυζαντινή περίοδο. Η πρώτη μελέτη είναι του Αλκιβιάδη Γινάλη, «The Pelion Peninsula – Byzantine Port Networks along Inhospitable Coastlines», σ. 3-35, 449, εικ. 1-17. Βασικό μένος στις γραπτές πηγές και στα αρχαιολογικά κατάλοιπα ο συγγραφέας, ύστερα από ενδελεχή επιτόπια έρευνα, παραθέτει μια σειρά μεγαλύτερων και μικρότερων λιμανιών στη χερσόνησο του Πηλίου στη Θεσσαλία, και συγκεκριμένα πέντε στον Παγασητικό κόλπο, ένα στην ανατολική ακτογραμμή, δηλαδή στο Αιγαίο, και δύο λίγο βορειότερα από τη χερσόνησο του Πηλίου, στην πεδιάδα της Αγιάς. Εντοπίζει προβλήτες, μόλους και άλλες λιμενικές εγκαταστάσεις και προσπαθεί να ιεραρχήσει τη

σπουδαιότητα των μικρών αυτών λιμανιών στο πλαίσιο ενός δικτύου θαλάσσιων διαδρομών που εξυπηρετούσε όχι μόνο τις εμπορικές συναλλαγές αλλά και τις στρατιωτικές ανάγκες. Επιχειρεί δηλαδή να ανιχνεύσει τη λειτουργία των λιμανιών αυτών ως κέντρων εξυπηρέτησης του τοπικού και περιφερειακού εμπορίου αγροτικών προϊόντων, την εξάρτησή τους από τα μοναστήρια της περιοχής αλλά και τον ρόλο τους στο αμυντικό σύστημα της αυτοκρατορίας. Αν και η έρευνα δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί, η μελέτη αυτή που συνοδεύεται από κατατοπιστικούς χάρτες, μπορεί να αποτελέσει πρότυπο για μελλοντικές έρευνες και σε άλλες περιοχές.

Παρά τις ελάχιστες γραπτές και αρχαιολογικές

μαρτυρίες η Marlena Whiting, στο άρθρο της «A River Runs Through It: The Role of the Tigris and Euphrates in Transport and Communication in Late Antiquity», σ. 37-67, 454, εικ. 1-3, επιχειρεί να διερευνήσει τη σημαντική αυτή περιοχή, με τη βαρύνουσα σημασία της ως λίκνου του πολιτισμού, κατά την ύστερη αρχαιότητα. Αποτελώντας το γεωγραφικό και στρατιωτικό όριο ανάμεσα στο Βυζάντιο και την αυτοκρατορία των Σασσανιδών, ο Τίγρης και ο Ευφράτης έπαιξαν κεντρικό ρόλο στο αμυντικό σύστημα του Βυζαντίου. Η συγγραφέας εκμεταλλεύεται κάθε δυνατό διεπιστημονικό στοιχείο που προσφέρουν η γεωγραφία, η γεωλογία, η εθνολογία, η αρχαιολογία και η ιστορία της Τέχνης (ψηφιδωτά δάπεδα με προσωποποιήσεις των ποταμών, οι οποίοι στη χριστιανική αντίληψη θεωρούνται ποταμοί του παραδείσου), από τους αρχαίους χρόνους ως σήμερα, για να τονίσει τη σημασία των δύο ποταμών για το εμπόριο, τη μεταφορά ανθρώπων, ζώων και αγροτικών προϊόντων, καθώς και για την άμυνα κατά την ύστερη αρχαιότητα.

Ο Τάσος Παπακώστας στο άρθρο του «Reconstructing the Road Network of the Byzantine Periphery: Medieval Cyprus as Paradigm», σ. 69-97, 451, εικ. 1-8 ασχολείται με το οδικό δίκτυο της μεσαιωνικής Κύπρου και προσπαθεί να καλύψει ένα κενό στην έρευνα ανάμεσα στη ρωμαϊκή περίοδο, για την οποία υπάρχουν αρκετές μαρτυρίες (όροι, γέφυρες κ.ά.), και στην ύστερη μεσαιωνική περίοδο. Αναζητεί πληροφορίες στις ιστορικές πηγές, τις αφηγήσεις των προσκυνητών, τα μοναστικά έγγραφα. Επισημαίνει ότι το οδικό δίκτυο επηρεάστηκε από την παρακμή των αρχαίων πόλεων και την ίδρυση και ανάπτυξη νέων αστικών κέντρων, από τη δημιουργία επίσης νέων αγροτικών εγκαταστάσεων, την ανάπτυξη των προσκυνημάτων και τις αλλαγές στην οικονομία του νησιού. Τον συγγραφέα απασχολεί και η πιθανή επανάχρηση μέρους του αρχαίου οδικού δικτύου, εφόσον εξυπηρετούσε τις νέες ανάγκες στα μεσαιωνικά χρόνια, στοιχείο που μπορεί να αποτελέσει εργαλείο αξιολόγησης των αλλαγών οι οποίες σημειώθηκαν κατά τη μετάβαση από τον αρχαίο στον μεσαιωνικό κόσμο.

Ο Michael Decker, στο άρθρο «Animal and Zoonotic Diseases in the Ancient and Late Antique Mediterranean: Three Case Studies», σ. 99-118, 448-449, επικεντρώνεται σε τρία παραδείγματα ζωνόσων που παρατηρήθηκαν στην Ευρώπη και τον χώρο της Μεσογείου κατά την αρχαιότητα και την ύστερη αρχαιότητα. Τον 1ο αιώνα π.Χ. ξέσπασε η νόσος του άνθρακα στην περιοχή των ανατολικών Άλπεων, που περιγράφεται στα *Γεωργικά* του Βιργιλίου. Η πανώλης των βοοειδών που ξαπλώθηκε βόρεια των

Άλπεων κατά τον 4ο αιώνα, έχει συσχετιστεί με την εμφάνιση των Ούννων. Η βουβωνική πανώλης, που γνώρισε μεγάλη διάδοση την εποχή του Ιουστινιανού στη δυτική και βόρεια Ευρώπη, επηρέασε όχι μόνο τους ανθρώπους αλλά και τα ζώα. Ο συγγραφέας επισημαίνει τις τεράστιες επιπτώσεις των ζώων στην οικονομία της αυτοκρατορίας, που επέφερε ο μαζικός θάνατος μεγάλων πληθυσμών τους.

Στο τελευταίο άρθρο της ενότητας αυτής με τίτλο «The Possibility of Sericulture in Byzantine Cappadocia», σ. 119-147, 447, του J. Eric Cooper, ο συγγραφέας ορμώμενος από το υδρευτικό σύστημα και γενικότερα τις ενδείξεις για τη διαχείριση του νερού στη σχεδόν άνυδρη Καππαδοκία, υποστηρίζει ότι η περιοχή αυτή διέθετε όλες τις φυσικές (π.χ. φυτά και ορυκτά από τα οποία θα μπορούσαν να παράγονται βαφές) και τεχνικές προϋποθέσεις (π.χ. εμπειρία στην ύφανση) για την ανάπτυξη της σηροτροφίας και την παραγωγή του πολύτιμου μεταξιού. Αν και η μαρτυρία των γραπτών πηγών είναι πενιχρή, πιθανόν μελλοντικές ανασκαφές ή και αρχαιολογικές έρευνες πεδίου να τεκμηριώσουν την τολμηρή αυτή άποψη.

Η δεύτερη ενότητα επιγράφεται *Of Daily Life And Its Paraphernalia* και περιλαμβάνει τρεις μελέτες. Στην πρώτη η Yvonne Petrina, στο άρθρο της «Late Antique Diadems: The Extant Material», σ. 151-79, 453, εικ. 1-3, συγκεντρώνει και παρουσιάζει τα σωζόμενα δείγματα διαδημάτων της ύστερης αρχαιότητας που βρίσκονται διασκορπισμένα σε μουσεία και συλλογές της Ευρώπης και των Η.Π.Α. Ανάλογα με το σχήμα, διακρίνει τρεις τύπους, τους οποίους χρονολογεί τον πρώτο στον 4ο-5ο αιώνα, ενώ τον δεύτερο και τρίτο από τον ύστερο 5ο έως και τον 7ο αιώνα. Χρησιμοποιεί παράλληλα παραδείγματα από απεικονίσεις σε ψηφιδωτά, γλυπτά κ.λπ. και συζητά θέματα ποιότητας και προέλευσης. Σχετικά με τη χρήση τους διαπιστώνει ότι τα σωζόμενα διαδήματα δεν προορίζονταν ούτε για τους αυτοκράτορες ούτε για πρόσωπα της ανώτερης κοινωνικής τάξης, υποστηρίζοντας πειστικά ότι ήταν μάλλον στέφανα γάμου.

Ενδιαφέροντα στοιχεία για την επίπλωση αναφέρονται στη δεύτερη μελέτη της ενότητας, η οποία φέρει τον τίτλο «Medieval Byzantine Furniture», σ. 181-221, 452-453, εικ. 1-6. Στην εργασία αυτή η Μαρία Παράνη εξετάζει την επίπλωση που υπήρχε την εποχή της αυτοκρατορίας του Βυζαντίου στα σπίτια όλων των κοινωνικών στρωμάτων, με βάση γραπτές, αρχαιολογικές και εικαστικές πηγές. Όπως γίνεται κατανοητό, η αποσπασματική μαρτυρία δεν επιτρέπει τη συναγωγή γενικών συμπερασμάτων ούτε τη διατύπωση χρονολογικών ή και γεωγραφικών διαφοροποιήσεων ή και διακριτών

διαφορετικών επιλογών στην πόλη και στην ύπαιθρο. Η μεγαλύτερη δυσκολία έγκειται στο να προσδιοριστεί η χρήση επίπλων στα μέσα και στα κατώτερα στρώματα της κοινωνίας. Η χρήση επίπλων φαίνεται ότι επηρεαζόταν από την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των κατόχων στον βαθμό, ωστόσο, που η κοινωνική θέση των ατόμων επιδρούσε στην αποδοχή ενός ιδιαίτερου τρόπου ζωής. Παρ' όλα αυτά, γίνεται σαφές ότι οι κάτοικοι της αυτοκρατορίας ήταν εξοικειωμένοι με τη χρήση επίπλων αλλά και με τη συμβολική σημασία που υπέφωσκε, εφόσον η χρήση επίπλων συνδεόταν κυρίως με τα υψηλότερα στρώματα της κοινωνίας και αποτελούσε σύμβολο πλούτου και μέσο έκφρασης ιεραρχικής διαφοροποίησης μεταξύ των ατόμων.

Στην τελευταία μελέτη της ενότητας, που τιτλοφορείται «Experiencing the Exotic: Cheetahs in Medieval Byzantium», σ. 223-257, 451-452, εικ. 1-9, η Ανθούσα Παπαγιαννάκη μετά από μια σύντομη εισαγωγή για τα εξωτικά ζώα στην Κωνσταντινούπολη προσδιορίζει ότι θα ασχοληθεί με τους γατόπαρδους. Στη συνέχεια ασχολείται, με βάση τις εικαστικές και τις γραπτές πηγές, με τον τρόπο που αντιμετώπιζαν τα ζώα αυτά οι άνθρωποι της εποχής και διερευνά τη δυνατότητα να ανιχνευτεί διαφορά κατά περίοδο ή και κοινωνικό επίπεδο. Εξετάζει επίσης τη δυνατότητα απόκτησης των ζώων αυτών και τη λειτουργία τους ως οικόσιτων. Συμπερασματικά, υποστηρίζει ότι στους κατόχους δινόταν η ευκαιρία για επίδειξη κύρους. Διατυπώνει την άποψη επίσης ότι από την άλλη πλευρά οι λιγότερο προνομιούχοι εξέφραζαν τον θαυμασμό τους, αναζητώντας οικιακά σκεύη διακοσμημένα με παραστάσεις αυτών των ζώων, οι οποίες αποτελούσαν παράθυρο σε έναν απρόσιτο κόσμο.

Η τρίτη ενότητα του βιβλίου φέρει τον τίτλο *Of Art and Identity* και περιλαμβάνει τέσσερις μελέτες. Η πρώτη είναι της Elif Keser-Kayaalp, «The Monastery of Mor Barṣawmo in the Tur 'Abdin: Artistic continuities and Encounters», σ. 261-290, 450-451, εικ. 1-10. Μετά από μια εισαγωγική πληροφόρηση για την περιοχή Tur 'Abdin, σήμερα στη νοτιοανατολική Τουρκία, η συγγραφέας ασχολείται με τη μονή Mor Barṣawmo, η οποία παραμένει αδημοσίευτη, αν και τρεις επιγραφές της από τις οποίες οι δύο δίνουν χρονολόγηση στον πρώιμο 16ο αιώνα, έχουν δημοσιευτεί. Μετά την περιγραφή, τη χρονολόγηση και την εξέταση του περιβάλλοντος, η συγγραφέας μελετά το συγκρότημα και την ιστορική σημασία του και υποστηρίζει ότι μερικά από τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά και τα λαμπρά αρχιτεκτονικά γλυπτά που παρουσιάζει μαζί με τα παράλληλά τους στο Mardin και

στο Tur 'Abdin βοηθούν στην κατανόηση της συνέχειας στην περιοχή, όπου συμπλέκονται οι χριστιανικές και μουσουλμανικές παραδόσεις κατά την αρκετά απαξιωμένη όψιμη μεσαιωνική περίοδο.

Στην επόμενη μελέτη της τρίτης ενότητας, που φέρει τον τίτλο «What's in a Name? Constantinople's Lost "Golden Gate" Reconsidered», σ. 291-320, 449-450, εικ. 1-5, ο Georges Kazan παρουσιάζει μια πολύ αξιοσημείωτη έρευνα για την αποκατάσταση της κάτοψης και της μορφής της χαμένης πρώτης «Χρυσής» πύλης στα τείχη του Κωνσταντινού. Αν και οι μαρτυρίες παραμένουν λιγοστές, όπως συμβαίνει γενικά, σχετικά με τα κατάλοιπα του υλικού πολιτισμού της Κωνσταντινούπολης, πρόσφατα ανασκαφικά ευρήματα και άλλες μαρτυρίες δείχνουν ότι η χαμένη πύλη ήταν η κύρια είσοδος για τους Θριάμβους στην πόλη του Κωνσταντινού. Προτείνεται, μάλιστα, η αποκατάσταση της μορφής και της διακόσμησής της, βασισμένη σε ιστορικά δεδομένα και συγκριτικά στοιχεία. Ο συγγραφέας καταλήγει ότι η πύλη που είχε πιθανότατα σχεδιαστεί επί Κωνσταντινού και ολοκληρωθεί αμέσως μετά τον θάνατό του το 337, δεν είχε αρχικά όνομα. Για πρώτη φορά το όνομα Χρυσή Πύλη αναφέρεται στη *Notitia Urbis Constantinopolitanae*, περί το 427. Πιθανότατα αυτή η χαμένη πύλη όχι μόνο θα μπορούσε να είχε αποτελέσει την πηγή έμπνευσης για τη Χρυσή Πύλη στα τείχη του Θεοδοσίου αλλά θα μπορούσε επίσης να έχει επηρεάσει και τη σχεδίασή της. Τα στοιχεία που ανιχνεύονται παρουσιάζουν επομένως ενδιαφέρον και ως προς αυτόν τον στόχο.

Ο Simon Davies στη συμβολή του, «The Imperial Image in Middle Byzantine Sculpture: Some Lesser-Known Marble Relief Fragments from Constantinople», σ. 321-362, 448, εικ. 1-4, τρίτη κατά σειρά στην τελευταία ενότητα, ασχολείται με τη μελέτη αποσπασματικών γλυπτών έργων που βρέθηκαν στην Πόλη τον αμέσως προηγούμενο αιώνα, τα οποία βρίσκονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Κωνσταντινούπολης. Το πρώτο μέρος του άρθρου περιλαμβάνει ομάδα γλυπτών που βρέθηκαν στη συνοικία των Μαγγάνων, στην περιοχή της μονής του Αγίου Γεωργίου, καθιδρύματος του Κωνσταντινού Θ' του Μονομάχου (1042-1055). Η πρόταση του συγγραφέα είναι ότι αυτά τα τμήματα ανήκαν αρχικά σε ένα ανάγλυφο έργο, στο οποίο εικονιζόταν καθισμένος σε λυρόσχημο θρόνο πιθανότατα ο ίδιος ο Μονομάχος, τον οποίο ευλογούσε το χέρι του Θεού. Τέσσερις ικέτες από κάτω στρέφονταν προς την αυτοκρατορική μορφή. Στη συνέχεια ο συγγραφέας εξετάζει δύο γλυπτά αποτιμήματα, το ένα από εστεμμένο κεφάλι και το άλλο από ακέφαλο σώμα

που φορούσε αυτοκρατορικό λώρο. Το ένα βρέθηκε στη μονή του Σωτήρος στη Χώρα (Kariye Müzesi) και το δεύτερο στη γειτονική περιοχή Salmatomruk. Σχετικά με τα γλυπτά αυτά, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι και τα δύο προέρχονται από τη μονή της Χώρας, όταν αυτή ανακαινίστηκε από τον σεβαστοκράτορα Ισαάκιο Κομνηνό, περίπου το 1120, και μάλιστα ότι η προτομή ήταν του Ισαακίου και σχετιζόταν με τον τάφο του. Όπως αναφέρεται, τα δύο έργα που φαίνεται ότι αποτελούν κατάλοιπα γλυπτών προτομών, συνδέονται με τους αντίστοιχους κτήτορες των μνημείων. Το γλυπτό των Μαγγάνων, μάλιστα, είναι ιδιαίτερα σημαντικό, εφόσον αποτελεί το μοναδικό ίσως δείγμα απεικόνισης ένθρονου αυτοκράτορα το οποίο επέζησε στη μνημειακή γλυπτική τέχνη από τη μεταεικονομαχική περίοδο.

Στην τελευταία μελέτη της ενότητας η Natalija Ristovska, «Medieval Byzantium in the Context of Artistic Interchange between East and West: The Illuminating Example of the Inlaid Brass Door at Saint Paul Outside-The-Walls in Rome», σ. 363-445, 453-454, εικ. 1-8, με βάση πληθώρα μαρτυριών που προέρχονται από τις γραπτές πηγές και από τα τέχνεργα, εξετάζει αναλυτικά τη διακοσμημένη με ένθετη τεχνική ορειχάλκινη θύρα στον Άγιο Παύλο εκτός-των-τειχών της Ρώμης, από τη σκοπιά αποκλειστικά των διαπολιτισμικών καλλιτεχνικών ανταλλαγών. Πρόκειται για τη θύρα που το 1070 κατασκευάστηκε στην Κωνσταντινούπολη για την εκκλησία του Αγίου Παύλου εκτός-των-τειχών, δωρεά του δισύπατου Πανταλέοντα από διακεκρωμένη οικογένεια Αμαλφιτών. Η θύρα εκτελέστηκε από δύο ικανούς τεχνίτες από την Κωνσταντινούπολη, τον Σταυράκιο που χρησιμοποιούσε την ελληνική και συριακή γλώσσα, ο οποίος κάλυψε την πόρτα με ορείχαλκο, και τον ελληνόφωνο Θεόδωρο που έκανε την ένθετη διακόσμηση από ασήμι και νιέλλο. Αρχικά η συγγραφέας εξετάζει τις συνθήκες της μεταφοράς της θύρας στο πλαίσιο της εξαγωγής αντικειμένων και ικανών

τεχνιτών από την αυτοκρατορία του Βυζαντίου στην Ιταλία. Στη συνέχεια εξετάζει την πιθανή καταγωγή του Σταυρακίου από την πολυεθνική και θρησκευτικά διαφοροποιημένη περιοχή, στα ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας, κατά τον 10ο και τις πρώτες δεκαετίες του 11ου αιώνα, πριν από το 1070. Ο Σταυράκιος που κατέφυγε και εργάστηκε στην Κωνσταντινούπολη, όπως υποστηρίζει η συγγραφέας, αποτελεί παράδειγμα διαπολιτισμικών καλλιτεχνικών ανταλλαγών στη βυζαντινή αυτοκρατορία. Τη συζήτηση ακολουθεί παράρτημα με την έκδοση και μετάφραση των τεσσάρων εγχάρακτων στη θύρα λατινικών επιγραφών, μίας ελληνικής και μίας δίγλωσσης συροελληνικής.

Οι μελέτες που περιλαμβάνονται στον τόμο, ποικίλες ως προς το περιεχόμενό τους, καλύπτουν μεγάλο φάσμα θεμάτων και μεθοδολογικών προσεγγίσεων, οι οποίες αντικατοπτρίζουν το εύρος των ενδιαφερόντων της τιμωμένης. Και οι 12 συμβολές που παρουσιάζουν τις σύγχρονες κατευθύνσεις της έρευνας στην αρχαιολογία και στον υλικό πολιτισμό, χαρακτηρίζονται από πρωτότυπη έρευνα, πολλαπλές οπτικές θεώρησης και καλή τεκμηρίωση. Οι προβληματισμοί που αναφύονται είναι ενδεικτικοί για την πρόοδο και τη διαλεκτική σκέψη που προκαλεί πάντα η σοβαρή επιστημονική έρευνα. Οι συμβολές των συγγραφέων και η προσεγμένη επιστημονική επιμέλεια αποτελούν τιμή και ευφρόσυνο δώρο στη δασκάλα Marlia Mundell Mango από τους μαθητές της: *...discipuli dona ferentes*.

ΣΟΦΙΑ ΚΑΛΟΠΙΣΗ-ΒΕΡΤΗ
Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΚΠΑ
skalop@arch.uoa.gr

και

ΜΑΡΙΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗ-ΚΕΣΙΣΟΓΛΟΥ
Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΚΠΑ
mariapan@arch.uoa.gr